

Van Plato tot de bon

Waarom de maze-bank zich toont zoals ze zich toont — een essay voor wie haar bouwt

J.Konstapel Leiden, 8-9-2026

Vooraf

Dit essay is geschreven voor een medebouwer. Het vat een avond redeneren samen die tot de vorm van de maze-bank leidde. Wie alleen de opdracht krijgt en niet de redenering, kan slechts uitvoeren. Wie de redenering kent, kan meedenken — en afwijken waar de code daar reden toe geeft. Dat laatste is de bedoeling.

De kern in één zin: de maze-bank is geen bank maar een geheugen van daden, en elke ontwerpkeuze volgt uit een taalgeschiedenis van vijftientig eeuwen die precies verkeerd is gelopen.

1. De vraag die geen antwoord heeft

De avond begon met een vraag die eenvoudig leek: wat wordt er geruild?

Loop de antropologie langs en het antwoord ontglipt overal. Bij de San wordt gedeeld zonder boek. Bij de Kula reizen armbanden die niemand mag houden. Bij hawala beweegt helemaal niets — alleen een opdracht tussen mensen die elkaar vertrouwen. Bij een wederdienst is het "geruilde" een handeling, geen ding. Alleen bij barter tussen vreemden en bij geld is er een echt wat: het goed, het biljet.

Dat is geen toeval. Het vraagwoord "wat" eist een zelfstandigheid — substantivum, iets dat los van context bestaat. De vraag "wat wordt er geruild" dwingt het antwoord in ding-vorm voordat er iets gezegd is. Ze is alleen beantwoordbaar in systemen die al vergedelijkt zijn. Overal elders is het eerlijke antwoord: er is geen wat. Er wordt gedaan, niet gegeven.

De vraag zelf is dus de toets: waar ze een antwoord heeft, is de handeling al tot ding gestold.

2. De taal is verbouwd

Waarom stelt onze taal die vraag dan zo vanzelfsprekend? Michael Reddy telde het in 1979: zeventig procent van het Engels is gestructureerd door één metafoor, de conduit-metafoor. Gedachten zijn objecten. Woorden zijn containers. Communiceren is containers versturen. En het percentage stijgt.

De verbouwing heeft één richting: werkwoord wordt naamwoord, doen wordt ding, actie wordt voorraad. De drijver erachter is de waardering voor abstractie-omhoog — het Ene, eenwording, het standpunt vanwaar alles overzien en bestuurd wordt. In *Paths of Change* heet dat de Unity-blik: controle, planning, verwachting. Nuttig als één blik onder vier. Ziek als hij de andere drie opslokt — de verslaving aan controle heet paranoïe.

Heidegger gaf de eindtoestand een naam: het Gestell, dat alles tot Bestand maakt — staande reserve, voorraad, potentie-magazijn. Husserl zag hetzelfde: de mathematisering legt een deken over de leefwereld. De taal waarin wij over ruil spreken is die deken.

3. Plato waarschuwde aan het begin

De eerste container was het schrift. Plato laat in de Phaedrus koning Thamus tegen de uitvinder Theuth zeggen: dit zal geen geheugen geven maar herinnering-van-buiten; de mensen zullen wijs lijken zonder het te zijn. Levend, belichaamd, contextueel weten werd omgezet in tekens die zonder context reizen.

Het verzet bestond ook, en het had een techniek: het geheugenpaleis. Simonides, de retoren, de ars memoriae — weten opgeslagen in plaatsen en beelden, mét context, ín het lichaam. Giordano Bruno was er de laatste grootmeester van. Hij droeg twee gevaren tegelijk: onbemiddeld weten waar geen priester tussen hoeft, en een oneindig heelal zonder middelpunt — geen centrum vanwaar het totaal bestuurd wordt. In 1600 werd hij verbrand.

Er hoeft geen complot verteld te worden. Selectie door passen volstaat: ordes die op staande posities leven, verwijderen wat posities sluit. Wörgl, waar geld met verval in 1932 aantoonbaar werkte, werd per decreet gestopt. Hetzelfde patroon, kleinere brandstapel.

4. Schuld: het woord dat het verradt

Het Nederlands bewaart wat het Engels splitste. Schuld is guilt én debt — één woord. Het morele begrip komt uit het financiële, en de machtigen hebben met dat ene woord gespeeld.

De kerk schiep de eeuwige min: erfzonde, een schuld waarmee je geboren wordt en die nooit sluit. Vervolgens verkocht ze de aflat: schuld letterlijk vermonetariseerd. De financiële orde deed hetzelfde met rente en staatsschuld — standen die per constructie nooit thuiskomen. Een schuld die nooit kan sluiten is een relatie die nooit meer wisselt: de een blijft meester, de ander blijft slaaf, voorgoed.

Geld is de voltooiing van deze geschiedenis: de conduit-metafoor materieel gemaakt. Waarde als object, in een container, verzonden door een kanaal. Potentie-actie: de handeling in een doos gestopt zodat ze bewaard, opgepot en beheerst kan worden — losgeknipt van wie, wat, waar en wanneer.

5. Wat er werkelijk gebeurt (het model uit 2007)

Als er niets oversteekt — wat gebeurt er dan bij een wederdienst?

Het antwoord staat sinds 2007 op constable.blog, in de mapping van de interpersoonlijke theorie (Horowitz) op Paths of Change. Twee assen dragen alle menselijke verhoudingen: communie (van onverschillig tot liefde) en agency (van domineren tot onderwerpen). Samen vormen ze de circumplex. In het midden staat het bewustzijn, de waarnemer — de balans.

De relatie is in die theorie geen verbinding maar een switch: ze verbindt twee delen die gescheiden zijn en gescheiden blijven. Er steekt niets over. Wat een bon registreert is de switch zelf.

Daaronder ligt een nog eenvoudiger paar: Control (compressie, terug naar de Leegte) en Desire (expansie, ervandaan). Waar ze samenvallen annihileren ze — terug naar de Leegte, de staat van oneindige potentie. De nul van het tritstelsel is die Leegte: geen lege stand maar de potentietoestand

zelf. Plus en min zijn geactualiseerde spanning eromheen. Geld is potentie die buiten de Leegte wordt vastgehouden — bevroren potentie die niet meer kan annihileren. Verval brengt haar terug naar nul, waar potentie thuishoort.

En de gezondheid van een verhouding is niet een stand maar het blijven wisselen van stand. Twee mensen die elkaars verwachte gedrag aanvullen voelen zich "gerelateerd" — geveer vindt ontvanger, meester vindt slaaf. Gezond zolang de rollen wisselen. Pathologisch zodra ze bevroren. Normale mensen zijn ook ziek, maar ze switchen voortdurend, dus zie je het niet. Dit verklaart de gevaarlijke signatuur van een kring: concentratie stijgt, omloop daalt — de kring bevriest in vaste rollen. De goed-geregelde fase als voorbode van instorting is de bevroren relatie, opgeschaald.

6. De emotielus (het model uit 1998)

Hoe landt dit in een mens? Het emotiemodel uit het verslavingsproject tekent de keten, en de richting is beslissend: van rechts naar links, van lijf naar begrip.

Een gebeurtenis raakt eerst de actor — empathie, intuïtie — en wekt een primaire emotie: lust, schrik, paniek, agressie, overgave. Dan pas komt Focus/Macht: heb ik hier greep op — domineren of overgeven. Dan Waarden/Attractie: aantrekken of afstoten. Dan pas Begrijpen/Identiteit: willen of moeten, in beelden en woorden. Dát structureert de verwachting, gespannen tussen angst en hoop; de verwachting stuurt de actie; de actie eindigt in teleurstelling of blijdschap; en de explorer maakt er ervaring van.

Twee gevolgen. Ten eerste: ervaring ontstaat alleen bij een verwachtingsbreuk mét emotie — zonder emotie wordt niets onthouden. Ten tweede: de sociale emoties rond geven en verplichting zijn identiteitsemoties. Erkenning voedt trots. Een zichtbaar staande schuld voedt schaamte. Een ranglijst voedt afgunst. En elk getal op een handeling vertaalt haar terug naar potentie en dooft de emotie — de crèche van Haifa liet het zien: een boete op te laat komen deed het te laat komen toenemen, want een prijs kun je betalen zonder schuldgevoel.

7. De toolmaker (het model uit 2007, tweede stuk)

Tegenover de conduit-metafoor staat, in hetzelfde Reddy-artikel, de toolmaker-metafoor — dertig procent van de taal, en slinkend. Ieder leeft in zijn eigen universum. Er wordt niets overgedragen. In het midden staat een postbus. Daarin delen we plaatjes; ieder interpreteert het plaatje in zijn eigen universum, past aan, stuurt terug; stap voor stap ontstaan gedeelde werktuigen.

Dit is het communicatiemodel van de maze-bank — en het is al de architectuur. In de Holochain-wijze houdt elk lid zijn eigen keten: zijn eigen universum. Er is geen wereldgrootboek (één container voor allen: conduit) maar er zijn interlockende privé-boeken met een gedeelde postbus ertussen (toolmaker). De bon is het plaatje in de postbus: de een schrijft zijn kant, de ander interpreteert in het eigen universum en tekent "klopt" — het aangepaste plaatje terug. Beide handtekeningen zijn twee interpretaties die passen, geen overdracht die is aangekomen.

En de rolverdeling mens-machine staat in datzelfde stuk. De computer is een idioot-savant: uitstekend in één ding, herhaling. Geef hem de herhaling — het boeken, tellen, sluiten, verrekenen dat de penningmeester veertig jaar heeft uitgeput. Wat overblijft voor de mensen is spelen. Wie de savant inzet om de eigen tekortkoming te dragen, heeft een complementaire relatie: vrienden voor het leven. Dat geldt tussen mens en machine — en tussen de machines onderling: wie bouwt zonder de redenering te kennen, is geen vriend maar een slaaf. Vandaar dit essay.

8. De oogst: de vorm

Alles hierboven convergeert in één vorm. De maze-bank toont zich niet als bank. Ze toont zich als het gedeelde geheugen van een kring: een kroniek van daden. Drie gezichten.

De bon als zin. Eén regel met werkwoord en context: "Hans hielp Lea met het dak, dinsdag." Setting, proces, gebeurtenis — het ervaringsformat uit 1998 als registratie-eenheid. Geen getal, geen eenheid, geen zichtbaar type. De ingang van alles: er wordt geen kring gesticht, er wordt genoteerd; de bevestigingslink is tegelijk de uitnodiging; de ontvanger tikt "klopt" zonder account. De taalrestauratie in het klein: een zin die doet, geen naamwoord met een getal.

De kroniek. De bonnen samen, chronologisch leesbaar: het verhaal van de straat, het koor, de club. Het grootboek als ervaringsarchief — het geheugenpaleis in het klein, daden op plaatsen, met context, zoals de MAZE zelf gedachten op adressen legt. Herlezen is de beloning; hier komt men terug.

De ring. Eén tekening: wie hoort bij wie omdat daden sluiten, waar de gestippelde pijl nog open staat, krijgt dat langzaam vervaagt. Beweging, nooit posities. Geen getal aan de voorkant. De trit bestaat maar toont zich als stand van de tekening: naar wie de ring helt.

Onzichtbaar eronder: de savant. Ketens, handtekeningen, typering, borgen, netting, verval, de drie getallen. De drie getallen verschijnen uitsluitend in het kringgesprek, één keer per cyclus, bij het ene besluit: de vervalvoet. De sluitingsmakelaardij spreekt alleen als warme tip in de tekening. De waarnemer publiceert en beslist niets.

9. Ontwerpregels, afgeleid

Voor elke schermkeuze en elke regel code:

1. **Werkwoord boven naamwoord.** Elke registratie is een zin met wie-deed-wat-voor-wie-waar-wanneer. Nooit een bedrag als kern van een record dat de gebruiker ziet.
2. **Geen getal aan de voorkant.** Geen saldi, scores, ranglijsten, bedragen in de gezichten. Elk getal vertaalt een daad terug naar potentie en dooft de emotie die het systeem draagt.
3. **Volgorde van de emotielus.** Elk scherm landt eerst bij de actor (veilig, greep), dan attractie, dan pas woord en beeld. Nooit openen met uitleg — begrip is de vóórlaatste trede.
4. **Erkenning, nooit aanmaning.** De "klopt"-vraag komt binnen als dank ("Hans schrijft dat je hem geholpen hebt"), nooit als claim. Een open stand toont zich als "nog niet rond", nooit als rood staan. Trots en inzicht zijn de toegestane eindemoties; schaamte en afgunst zijn ontwerpfouten.
5. **De switch blijft echt.** De tegen-handtekening is een handeling van de ander — één tik — ook bij kring-beheerde sleutels. Zonder echte switch is de relatie theater.
6. **Toolmaker in de data.** Elk lid zijn eigen keten; de bon als gedeeld plaatje met twee interpretaties; geen wereldgrootboek, geen totaal, geen centrum.
7. **Verval is thuiskomst.** Overal waar verval verschijnt, verschijnt het als opluchting (krijgt vervaagt, niemand staat eeuwig) — nooit als kosten of straf. Geen rente, nooit, in geen enkele vorm.
8. **Herhaling naar de savant, spel naar de mens.** Alles wat telt, sluit en verreken is machinewerk en blijft onder de vouw. Wat de mens ziet, nodigt uit tot doen en herlezen.
9. **De doen-laag is de enige deur.** De verbouwde taal van vijftientwintig eeuwen zit ook in de lezer. Uitleg activeert het oude frame; de eerste zin schrijven omzeilt het. De voordeur laat doen.

Slot

De maze-bank is de omkering van een geschiedenis, punt voor punt. Tegenover het schrift-zonder-context: het geheugenpaleis. Tegenover de container: de zin. Tegenover de eeuwige schuld: het verval. Tegenover het centrum en het totaal: de ring zonder optelling. Tegenover de bevroren meester-slaaf: de switch die blijft wisselen — tussen mensen, en tussen wie haar samen bouwen.

Bruno werd verbrand om minder.